

’דף הרחבות לנושא –**כבוד ועונג שבת (שיעור 10)****איסור קריאת שטרי הדיוטות**

שיעור מספר 36

❖ העמקה בסוגיית הגמרא ובמחלוקת אביי ורב ביבי

אנו עוסקים באיסור קריאת שטרי הדיוטות. למדנו שיש מחלוקת אביי ורב ביבי אם איסור קריאת שמות האורחים מרשימה אסורה כגזירה שמא ימחק, או שמא יקרא שטרי הדיוטות. הגמרא הרחיבה במחלוקת זו. על מחלוקת הראשונים שבסוגיה כבר כתב המגיד משנה –

מגיד משנה הלכות שבת פרק כג הלכה יט
לבאר הסוגיא לפי דעות אלו יאריכו הדברים

סוגיית הגמרא מורכבת. אנו נצביע על הנקודות המרכזיות שהעסיקו את הראשונים, ונראה את הכיוונים המרכזיים שהראשונים הלכו בהם. בכדי להקל, נלווה את הגמרא עצמה בביאורים שיקלו על המעבר לראשונים שיובאו לאחר מכן.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמט עמוד א

משנה. מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו, אבל לא מן הכתב גמרא. מאי טעמא? רב ביבי אמר: גזירה שמא ימחק. אביי אמר: גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות. מאי בינייהו? הגמרא מחפשת נפקא מינה בין השיטות. כאן מוצעת הנפקא מינה הראשונה –

איכא בינייהו: דכתב אכותל, ומידלי (בגובה הכותל). למאן דאמר שמא ימחק - לא חיישינן, ולמאן דאמר שמא יקרא - חיישינן.

הגמרא מקשה מספר קושיות על האוקימתא הזאת –

ולמאן דאמר שמא ימחק, ניחוש שמא יקרא!

השאלה הזאת רומזת לנו על נקודה מהפכנית בנסיון בירור הסוגיה. עד כאן היה משמע שיש מחלוקת איזו גזירה קיימת, ומחפשים מצב בו אחת הגזירות אינה שייכת, ולכן האחד יתיר והשני יאסור. לאור הקושיה הזאת מתברר שהגמרא מניחה שהאמוראים לא חולקים על כך ששתי הגזירות ראויות ונכונות. לאור זאת, הגמרא והראשונים אינם יכולים להסביר שרב ביבי לא הסכים שיש גזירה שמא יקרא שטרי הדיוטות, וכן שאביי לא הסכים לכך שראוי לגזור שמא ימחק. אם כך, אנו לא מחפשים רק נפקא מינה בין הטעמים, אלא סיבה להסביר מדוע במקרה מסויים אביי לא חשש שמא ימחק או רב ביבי לא חשש שמא יקרא שטרי הדיוטות.

הגמרא מקשה קושיה נוספת מדברי רבה, שמבאר שהגזירה האוסרת לקרוא לאור נר שניתן להטות נכונה גם אם הנר נמצא במקום בו אין אפשרות להטות. באותו אופן, הגזירה שמא ימחק צריכה להיות תקפה גם אם הכתב נמצא במקום בו מעשית לא ניתן למחוק אותו –

ותו: לשמא ימחק לא חיישינן? והתניא: לא יקרא לאור הנר, ואמר רבה: אפילו גבוה שתי קומות, אפילו גבוה שתי מרדעות, אפילו עשרה בתים זה על גבי זה - לא יקרא!

לאור הקושיות הגמרא מציעה נפקא מינה שנייה –

- אלא, איכא בינייהו: דכתב אכותל ומיתתי (נמוך), למאן דאמר שמא ימחק - חיישינן, למאן דאמר שמא יקרא - לא חיישינן, גודא בשטרא לא מיחלף.

שימו לב שהגמרא שינתה את הכיוון. הפעם דווקא הכתיבה על הכותל היא סיבה לא לחשוש לקריאת שטרי הדיוטות. כפי שהגמרא למדה מדברי רבה, הגזירה שמא ימחק תהיה בתוקפה גם אם הכתב אינו נגיש. לכן

הגמרא מוותרת על הצגת הנגישות כנפקא מינה, ומדברת על כתיבה בחלק הנמוך של הכותל. הראשונים מעירים שהגמרא שינתה ודיברה על כותל נמוך רק כדי לחדד את שינוי הכיוון, שהרי אין הבדל בין כתיבה על החלק העליון או התחתון של הכותל (עיינו, לדוגמא, בחידושי הריטב"א כאן ד"ה "אלא איכא בינייהו". ובכל זאת, הגמרא מקשה -

ולמאן דאמר שמא יקרא ליחוש שמא ימחוק!

מוצעת נפקא מינה שלישית -

- אלא, איכא בינייהו: דחייק אטבלא ואפינקס. למאן דאמר שמא ימחוק - לא חיישינן. למאן דאמר שמא יקרא - חיישינן. ולמאן דאמר שמא ימחוק ליחוש שמא יקרא! וכי תימא: טבלא ופינקס בשטרא לא מיחלף

הנסיון של הגמרא הוא להדגיש את ההבדל בין כתיבה לבין חקיקה. זה מסביר מדוע לא חוששים למחיקה. אך מכיוון שהגמרא מניחה שכולם מסכימים שיש חשש של קריאת שטרי הדיוטות, רב ביבי צריך להסביר מדוע אינו חושש שהקורא את הפנקס יקרא את השטר. ועתה מתברר שיש ברייתא, המבחינה בין כותל לבין טבלא ופנקס -

- והתניא: מונה אדם כמה מבפנים וכמה מבחוץ, וכמה מנות עתיד להניח לפניו מכתב שעל גבי הכותל, אבל לא מכתב שעל גבי טבלא ופינקס! היכי דמי? אילימא דכתיב מיכתב - מאי שנא הכא ומאי שנא הכא? אלא לאו - דחייק, וקתני: מכתב שעל גבי הכותל, אבל לא מכתב שעל גבי טבלא ופינקס!

הגמרא מנסה ליישר קו בין דברי הברייתא לבין דברי המשנה שלנו וההנחות שליקטנו בסוגיה עד כה. לכן הגמרא מניחה שכתובה על כותל אסורה, כדברי רבה, וממילא ההבחנה בין כותל ופנקס היא בהכרח בחקיקה. ממילא יצא שאם המשנה והברייתא מסכימים, האמוראים ודאי שמחוייבים לדבריהם, אם כך כל קריאה מפנקס אסורה. וכאן מגיע החלק עליו נשתברו כל הקולמוסים -

- אלא לעולם דכתב אכותל ומידלי. ודקא קשיא לך דרבה - דרבה תנאי היא. דתניא: מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו, אבל לא מן הכתב. רבי אחא מתיר מכתב שעל גבי הכותל. היכי דמי? אילימא דכתיב מתתא - ליחוש שמא ימחוק. אלא לאו - דכתב ומידלי. ושמע מינה: דרבה תנאי היא, שמע מינה

הגמרא מסיקה ומוכיחה שדברי רבה אינם בהכרח מוסכמים. השאלה הגדולה היא איזו בעיות תובנה זו פותרת?

הריף פסק -

רי"ף מסכת שבת דף סג עמוד א

מ"ט? רב ביבי: אמר גזירה שמא ימחוק, אביי אמר: גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות. מאי בינייהו? איכא בינייהו דכתיבי אכתלי ומדלאי - למאן דאמר שמא ימחוק - לא חיישינן, למאן דאמר שמא יקרא - חיישינן. ולית הלכתא כרב ביבי, משום דפליג עליה דרבה דאמר "ולא יקרא לאור הנר ואפילו גבוה שתי קומות ואפילו גבוה שתי מרדעות", וק"ל הלכתא כוותיה. והא דתניא: מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו כמה בחוץ וכמה בפנים וכמה עתיד ליתן לפניו מכתב שעל גבי הכותל אבל לא מכתב שע"ג טבלא ופנקס - אוקימנא בדחייק מיחק, דגודא בשטרא לא מיחלף, אבל כתב מיכתב - אסור, בין מדלאי בין מתתאי

כלומר, בתחילת הסוגיה הגמרא דחתה את האוקימתא שחלקו במצב שכתוב על חלק גבוה בכותל מפני שהניחה שרב ביבי ואביי מודים שניהם לדברי רבה. בסוף הסוגיה הגמרא אומרת שיש מחלוקת אם לקבל את דברי רבה. מכיוון שיש מחלוקת, ישנה הצדקה לומר שרב ביבי חולק על דברי רבה. עולה שאביי ורב ביבי מסכימים עקרונית שיש לגזור שמא יקרא שטרי הדיוטות ושמא ימחק, אך במידה ואין חשש שמא יקרא (מפני שאנשים שקוראים מכתלים לא יקראו משטרות), חלקו אם לגזור על כתב שאינו נגיש למחיקה, כדברי רבה, או לא.

לסיכום דברי הרי"ף, עולה כך -

במשנה נאמר שגזרו חכמים איסור על קריאת רשימות אורחים, הן מחשש שמא ימחק והן מחשש שמא יקרא שטרי הדיוטות. אין חשש שמא יקרא שטרי הדיוטות אם הקריאה היא מכותל, אך עדיין יש חשש שמא ימחק. בברייתא בעיה זו נפתרה אם הכתב חקוק על הכותל. אביי ורב ביבי חלקו אם לגזור על כתב על הכותל שאינו נגיש למחיקה, כשיטת רבה, או לא.

לפיכך יצא להלכה לפי דבריו, שאין שום היתר לקרוא כתיבה או חקיקה משטר טבלה או פנקס. חקיקה על כותל מותר לקרוא, ובמחלוקת אם מותר לקרוא כתיבה שאינה נגישה מהכותל נפסק להלכה זה אסור. אם כך ניתן לקרוא רק רשימה חקוקה על כותל.

קצרה היריעה מעיסוק בקושיות על דברי הרי"ף. מרכזיות שבהן ניתן למצוא בדברי בעל המאור על דבריו ובדברי התוספות (ד"ה "לעולם" שביארו את דברי רש"י כדבריו). בכדי לפתור חלק מהבעיות, הרשב"א הסביר את דברי הריף מעט אחרת –

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף קמט עמוד א

פירש הרב אלפסי ז"ל דעל מאי בינייהו קא מהדר, ולפי דבריו נפרש סוגיית שמועתינו כך, לעולם אימא לך דאיכא בינייהו דכתיב [אכותל] ומידלי כדאוקימנא מעיקרא, ולמאן דאמר שמא ימחוק ליכא ולשמא יקרא נמי ליכא לדידיה משום דקסבר דגודא בשטרא לא מיחלף, ולמאן דאמר שמא יקרא איכא דקסבר גודא בשטרא מיחלף, אבל לשמא ימחוק ליכא דאביי נמי לית ליה דרבא דאם איתא אכתי אמאי אמר שמא יקרא, והא דאמרינן הא דרבא תנאי היא, למאי דסבירא ליה לרבא קאמר, לומר דרבא מוקי לפלוגתייהו בהכין וכאידך תנאי דאין רואין במראה דפליגי ודאי בדרבא, ורבא דאמר כתנא קמא דתרתוי ברייתא. אבל רב ביבי ואביי לא שבקי תנא קמא ואמרי כיחידאה, אלא סבירא להו דלאו בהכי פליגי אלא בין תנא קמא בין רבי אחא לית להו דרבא, אלא בגודא אי מיחלף בשטרא או לא פליגי דתנא קמא סבר מיחלף ורי אחא סבר לא מיחלף, וברייתא דקתני מונה אדם את אורחיו כמה בפנים וכמה בחוץ מכתב שעל גבי הכותל, דאלמא גודא בשטרא לא מיחלף, ההיא בדחייק מיחך כדאוקימנא לה מעיקרא ובכי הא ודאי לא מיחלף דלא דמי ליה לשטרא כלל, אבל כי כתיב מיכתב דדמי ליה קצת דהאי מיכתב והאי מיכתב כתב בכתב מיחלף, זו שיטה על דרך הרב אלפסי ז"ל.

הגמרא דחתה את האוקימתא שחלקו בכתב הכתוב בגובה הכותל מתוך הנחה שדברי רבה מוסכמים. בפשט לשון הרי"ף משמע שהגמרא בסופו של דבר הסבירה שבפעם רב ביבי לא מקבל את דברי רבה. בכדי לתרץ קושיות על דבריו, הרשב"א מסביר שהרי"ף התכוון שגם אביי וגם רב ביבי לא קיבלו את דברי רבה. לכולי עלמא אין לגזור על כתב שאינו נגיש למחיקה. המחלוקת היא אם הקורא בכותל עשוי להתיר לעצמו קריאה מתוך שטר. המשמעות היא שאביי יוצא דומה לרבה בכך שהוא אוסר קריאת כתב מכותל, אך חולק על טעם איסור זה. לפי רבה – אסור לקרוא כל כתב שכזה שעלולים למחוק, גם אם אין אופן נגיש למחוק. לפי אביי החשש הוא שאם יקרא את הכתוב על הכותל, יקרא את הכתוב בשטר.

לפי שיטה זו, יוצא כך – במשנה נאמר שגזרו חכמים על קריאת רשימת אורחים, הן מחשש שמא ימחק והן מחשש שמא יקרא שטרי הדיוטות. הברייתא מבחינה בין קריאה מפנקס, האסורה, לבין קריאה מכותל, המותרת. לפי רבה, רק קריאה מחקיקה שעל הכותל יכולה להיות מותרת, מכיוון שכל כתיבה אסורה שמא ימחק. אביי ורב ביבי לא קבלו את דבריו. למרות שאביי לא מקבל את הגזירה של רבה, הוא אוסר קריאת כתב מכותל מכיוון שהקורא מכותל עשוי לקרוא משטר. רב ביבי חלק על כך, והתיר כל קריאה מכותל. להלכה אין הבדל בין הביאור הקודם בדברי הרי"ף לבין ביאור זה. מכיוון שלא נפסק כרב ביבי, קריאת כל כתיבה מותרת, ולאור הברייתא ההיתר לקרוא חקיקה נאמר על חקיקה על הכותל בלבד.

לפי פשט דברי הריף וכן לפי האופן בו הרשב"א ביאר את דבריו, התנאים החולקים על רבה הובאו כדי לאפשר לאביי ורב ביבי לחלוק על רבה. לפי פשט דברי הרי"ף אביי ורב ביבי חלקו במחלוקת התנאים אם לקבל את גזירתו של רבה. לפי הבנת הרשב"א את דבריו שניהם חלקו על דברי רבה. (הקשו על דברי הרשב"א – כיצד יתכן שדבריו מבארים את הרי"ף? הרי"ף כתב מפורשות שאין הלכה כרב ביבי החולק על רבה. לפי הסבר הרשב"א, גם אביי חולק על רבה! על כך ביארו רבים שהרשב"א ביאר שהרי"ף התכוון שפוסקים כרבה, נגד אביי ורב ביבי. אך לעניין סוגייתנו אין נפקא מינה בין רבה ואביי, כפי שביארנו. עיינו באריכות בדברי מרכבת המשנה על הרמב"ם פרק כ"ג הלכה י"ט) מחמת האריכות לא נצטט את כל דברי הראשונים. רק נראה מקום – רש"י מבאר אף הוא שהאוקימתא בסוף הסוגיה נועדה לבאר את מחלוקת אביי ורב ביבי. ברם בדבריו אין זה ברור לגמרי אם התכוון להעמיד רק את רב ביבי נגד רבה, כפשט דברי הרי"ף, או גם את אביי כחולק על רבה, כפי שביאר הרשב"א את הרי"ף. בתוספות ד"ה "לעולם" מניח כדבר פשוט שכונת רש"י היא כפשט דברי הרי"ף, ובהמשך מביאים את דברי ר' פורת, שביאר באופן שביאר הרשב"א את הרי"ף.

הרשב"א עצמו (ובאופן דומה ברמב"ן ריטב"א ור"ן) ביאר את הסוגיה באופן שונה מהותית –

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף קמט עמוד א

ונראה לי דהאי "לא לעולם", אברייתא דמונה אדם את אורחיו כמה בפנים וכמה בחוץ קאי, ולאחזוקי אוקמתא דאוקימנא דאיכא בינייהו דחייק אטבלא ואפנקס, ולמאן דאמר שמא ימחוק לשמא יקרא לא חיישינן דטבלא ופנקס בדחייק בשטרא לא מיחלף, ודקא קשיא לך עלה ברייתא דמונה אדם את אורחיו אתינן לתרוצי, והכי קאמר – לעולם טבלא ופנקס בשטרא לא מיחלף, ודקא קשיא לך ברייתא דקתני "אבל לא מכתב שעל גבי טבלא", דלא משכחת לה פתרי אלא בדחייק מיחך? לא, לעולם בדכתיב מיכתב, והיינו דטבלא ופנקס לא, דפנקס דכתיב ומטלטל בכתב בעלמא מיחלף, ועוד דשמא ימחוק. ודקא קשיא לך – אי הכי מאי שנא כותל מאי שנא פנקס, ליחוש שמא ימחוק, בדמידלי, וברייתא דקתני "אבל לא מכתב שעל גבי טבלא", הוא הדין דהוה מצי לאיפלוגי בכותל עצמו בין מידלי למתני, אלא דאגב אורחיה קא משמע לן דטבלא ופנקס בדכתיב מכתב אף משום שמא יקרא איכא דמיחלף בשטרא, מדשבקיה לכותל ונקיט פנקס

זהו כיוון חדש. נבאר את הדברים –

בשלב בגמרא בו הוצעה האוקימתא השלישית (שנ"מ לפנקס וטבלא), עמדו בפני הגמרא מחלוקת האמוראים, הסתירה בין המשנה והברייתא, ודברי רבה. כל עוד הניחו שאין אפשרות לחלוק על דברי רבה, לא הייתה יכולת להעמיד את מחלוקת האמוראים באוקימתא בה יש קושי מעשי במחיקה, ולא הייתה יכולת לתרץ את סתירת המשנה והברייתא אלא אם נעמיד בחקיקה בכותל. ממילא כל הדינים כבר מוכרעים מהברייתא ודברי רבה, ואין מקום למחלוקת רב ביבי ואביי.

כיצד הצעת הגמרא שיש מחלוקת אם לקבל את דברי רבה סייע לצאת מהסבך שנוצר?

הצד השווה בפירושים שעלו מהריף (ומרש"י ותוספות) היה שהתרת הסבך נעשתה על ידי ההבנה שאביי ורב ביבי יכולים לחלוק על רבה (או שאחד מהם חולק על דבריו, ואזי נאמר שחלקו אם לקבל את דבריו או לא, או שניהם חולקים עליו, כפי שביארנו לעיל).

בדברי הרשב"א כאן עולה כיוון שונה. הרשב"א אומר שמחלוקת אביי ורב ביבי מוסברת באוקימתא שיש חקיקה על הפנקס. ביאור האוקימתא הוא שהאמוראים חלקו אם אדם שיקרא בפנקס סופו שיקרא בשטר. על אוקימתא זו הקשו את דברי הברייתא, המבחינה בין פנקס לבין כותל. מתוך ההנחה שכולם מקבלים את דברי רבה, ניתן לחלק בין כותל לבין פנקס רק בכתיבה חקוקה. אם כך, לא ניתן לומר שהאמוראים חלקו בפנקס עם חקיקה!

(לפי הרי"ף רש"י ותוספות, הגמרא נטשה את האוקימתא הזאת בשלב זה, וחזרה לאוקימתא הקודמת. אך הרשב"א הבין שהחלק הבא מתרץ את הקושיה מהברייתא -)

על כך אמרה הגמרא – הברייתא שהבחינה בין פנקס לבין כותל דברה על כתיבה, לא על חקיקה. הסיבה שהתירו קריאה מכותל הוא מפני שמדובר בכתיבה במקום שאינו נגיש למחיקה, ולכן אין חשש מחיקה. בכדי לומר את זה, יש להניח שהברייתא חולקת על רבה. לכן מיד הגמרא אומרת שאכן היו תנאים שחלקו על רבה, והברייתא כשיטתם.

לפי שיטה זו, סיכום הסוגיה יוצא כך –

המשנה אסרה קריאת רשימות שעלולים למחוק מהם. הברייתא התירה קריאת רשימות הכתובות על הכותל באופן שאינו נגיש למחיקה, מפני שהברייתא סוברת שהגזירה נגזרה רק על מקום בו סביר למחוק, שלא כדברי רבה. אביי ורב ביבי סבורים שרבה והמשנה חולקים על הברייתא, וחלקו האם מותר לקרוא חקיקה משטר. לכאורה עולה שחקיקה על כותל ודאי שמותר לקרוא, מכיוון שמוסכם שהקורא מכותל לא יקרא משטר, ואין גזירה שמא ימחק חקיקה. מחלוקתם היא אם מותר לקרוא את החקוק בפנקס. אין גזירה שמא ימחק חקיקה, אך חלקו אם הקורא בפנקס עלול לקרוא משטר.

אם כך להלכה יצא שודאי שאסור לקרוא כל רשימה כתובה, מותר לקרוא רשימה חקוקה על כותל, ומחלוקת אם מותר לקרוא רשימה חקוקה על טבלא.

נראה שהרמב"ם הלך בדרך זו –

רמב"ם הלכות שבת פרק כג הלכה יט

אסור לקרות בשטרי הדיוטות בשבת שלא יהא כדרך חול ויבא למחוק, מונה אדם פרפרותיו ואת אורחיו מפני אבל לא מן הכתב כדי שלא יקרא בשטרי הדיוטות, לפיכך אם היו השמות חקוקין על הטבלא או על הכותל מותר לקרותן מפני שאינו מתחלף בשטר

הרמב"ם אוסר קריאת כל רשימה כתובה, ולא הבחין בין הכתוב בשטר פנקס או כותל, כדברי רבה. מצד שני, הרמב"ם התיר כל חקיקה, כשיטת רב ביבי (פרשנים שונים ביארו את הרמב"ם באופנים שונים. הדברים הללו עולים במרום בדברי המגיד משנה ומפורשות בדברי מרכבת המשנה).
ברם הרשב"א עצמו פסק כאביי, ולא כרב ביבי, ולכן להלכה התיר רק קריאת רשימה החקוקה על הכותל, ולא רשימה החקוקה על הפנקס –

קיימא לן כאביי דאמר דטבלא בשטרא מיחלף הואיל ותרוייהו מטלטלי, משום דכיון דפשטא דברייתא דמונה אדם את אורחיו כמה בפנים הכין דייקא וסברא דתלמודא הכין

הרשב"א העדיף לפסוק כאביי בכדי שמעשית ההלכה תצא קרובה יותר לדברי הברייתא. מסתבר שהרמב"ם למד שמכיוון שהעמידו את הברייתא כחולקת על רבה, היא דחויה מההלכה, והרמב"ם לא התחשב בה להלכה.

לכאורה הארכנו דיינו. עסקנו בעיקר בשלוש שיטות להבנת האופן בו הגמרא יצאה מהסבך שנוצר מהתחשבות במשנה, ברייתא דברי רבה ומחלוקת אביי ורב ביבי –

1. לא ניתן להעמיד כאוקימתא השלישית שהציעה הגמרא, בגלל הברייתא. אך ניתן להעמיד כאוקימתא השנייה אם נניח שרב ביבי חולק על דברי רבה (כך עלה מפשט הריף וכך ביארו בעלי התוספות את שיטת רש"י).

2. לא ניתן להעמיד כאוקימתא השלישית שהציעה הגמרא, בגלל הברייתא. אך ניתן להעמיד כאוקימתא השנייה אם נניח שאביי ורב ביבי חולקים על דברי רבה (כך ביאר הרשב"א את דברי הרי"ף, וכך מובא בשם ר' פורת בתוספות, וצינו שניתן לבאר את דברי רש"י כך).

3. הקולא שהובאה בברייתא חולקת על רבה, ואם כך אין מניעה לפסוק כמשנה נגדה, ולהעמיד את מחלוקת אביי ורב ביבי כאוקימתא השלישית, שחלקו בדין חקיקה על פנקס (כך כתב הרשב"א, ופסק כאביי שאסר קריאה ממה שחקוק על פנקס, ולכאורה גם הרמב"ם למד את הסוגיה כך, אלא שפסק כרב ביבי, ולכן התיר קריאת רשימה חקוקה על טבלה או כותל).

רק נציין שישנה שיטה מעט יותר מורכבת ופחות מקובלת, שיטת בעל המאור. המחלוקת המרכזית שראינו היא מיהו החולק על רבה – היו שהבינו שהתנאים בברייתא, והיו שהבינו שהאמוראים (רב ביבי, או גם אביי). בעל המאור מסביר שמסקנת הגמרא היא שיש מחלוקת מתמשכת – גם מחלוקת המשנה והברייתא וגם מחלוקת רב ביבי ואביי הם מחלוקות אם לקבל את גזירת רבה.

❖ אם איסור קריאת שטרי הדיוטות היא מחשש שמא ימחק, במה חלק אביי על רב ביבי?

במשנה (מסכת שבת פרק כג משנה ב) נאסר למנות את אורחיו ואת פרפרותיו מתוך הכתב. הגמרא (מסכת שבת דף קמט ע"א) מביאה את מחלוקת אביי ורב ביבי בטעם הדבר. לפי רב ביבי האיסור הוא שמא ימחק, לפי אביי זו גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות.
הרמב"ם (הלכות שבת פרק כג הלכה יט) מבאר שקריאה בשטרי הדיוטות נאסרה כגזירה שמא ימחק. אם כך, לפי רב ביבי אסור למנות את אורחיו מן הכתב שמא ימחק. ולפי אביי אסור למנות את אורחיו מתוך הכתב שמא יקרא בשטרי הדיוטות, שנאסר שמא ימחק. לכאורה אין כאן מחלוקת שהאיסור הוא שמא ימחק. מהי המחלוקת לפי הרמב"ם?

מרכבת המשנה (חעלמא) הלכות שבת פרק כג הלכה יט

מאי קסבר, וכי סלקא דעתיה דמאן דאמר "שמא יקרא" לית ליה גזרה שמא ימחק, דהא כל עיקר איסור שטרי הדיוטות משום חששא דשמא ימחק!

ויש ליישב, דמעיקרא סלקא דעתיה דעיקר גזרת "שמא ימחק" לא שייך אלא בפנקסאות וחשבונות, ומשום לתא ידיהו נאסרו שאר שטרי הדיוטות, הילכך כתב אורחין ופרפראות שעל גבי הכותל, דגודא בשטרא לא מיחלף, איננו בכלל הגזרה, דזהו חששא רחוקה, דשמא לא יזמין כל צרכו וימחק כדי שלא יקראם השמש

אביי סובר שהחשש שמא ימחק שייך רק אם אפשרות המחיקה נגישה. אם רשימת האורחים כתובה במקום ובאופן שלא נוח למחוק אותם, לא שייכת כאן הגזירה הבסיסית של שטרי הדיוטות שמא ימחק. לכן לשיטתו צריכים לבאר שיש כאן גזירה נוספת, שאם יקרא ברשימות הללו, עלול לקרוא דברים אחרים, כולל שטרי הדיוטות.

במקביל לכך, לכאורה לפי רב ביבי ניתן להציע שתי אפשרויות –

- א. כוונת רב ביבי בקובעו שאסור לקרוא ברשימות הללו שמא ימחק היא לומר שאיסור שטרי הדיוטות בתוקפו גם כאן (למרות שמדובר בצרכי שבת וכדו').
- ב. מצד אחד, גזירת שטרי הדיוטות הרגילה לא חלה על כתבים שיש בהם צרכי שבת וכדו', שהם צרכי מצווה. אך חשש המחיקה מרשימת אורחים ומנות המתבצעים בשבת היא גדולה יותר, ועומדת כגזירה עצמאית.

בארחות שבת הציגו ביאור שונה מעט –

ארחות שבת פרק כב הערה קצא

צריך לומר דשני עניינים חלוקים הם. גזירת שטרי הדיוטות היא גזירה כללית שאסרו חז"ל קריאת דברי הרשות, וטעם הגזירה הוא שלא יהיה כדרך חול ויבוא למחוק. מה שאין כן הגזירה דרב ביבי היא גזירה המתייחסת באופן פרטי לקריאת שמות אורחים, שבקריאה זו מצויה המחיקה, והחשש הוא שמא ימחק עכשיו איזה שם מן הרשימה ... ויש בדבר להקל ולהחמיר. דלפי אביי גזירת שטרי הדיוטות נאמרת גם בדברים שבהם עצמם אין חשש מחיקה, כגון אגרות שלום, דמ"מ קריאתם היא דרך חול. מה שאין כן גזירת רב ביבי נאמרה רק בדבר שיש סיבה מצויה למחיקה ... מאידך, אליבא דרב ביבי, שהטעם משום שמא ייכשל במחיקה יש שכתבו שמותר לשניים ביחד לקרוא רשימת אורחים, שהאחד שומר על השני שלא ימחק ... אך לפי אביי, האיסור הוא כללי, שלא יקרא לדבר הרשות, ולא יועיל שומר בזה

בהמשך השיעור הבחנה זו הובאה לידי ביטוי בהקשר של כתבים שיש בהם צורך מצווה. מצד איסור קריאת שטרי הדיוטות יש מקום להקל, ואעפ"כ יש חשש שמא ימחק. במצב זה כתבו הפוסקים שניתן לסמוך על המצבים השונים בהם אין חשש למחיקה. עיינו בשיעור בעמודים 12-13.

❖ תשובת "במראה הבזק" – האם מותר לקרוא עיתונים ועלוני שבת בשבת

תשובת במראה הבזק (טרם פורסם)

שאלה : מהו הסטטוס של עיתון בשבת? וכן עלוני תורה שיש בהם פרסומות? ובפרט עיתון "משפחה", שיש בו דברי תורה, כתבות אחרות, ופרסומות רבות?

תשובה : ראשית יש להקדים שתשובה זו אינה מתייחסת לעיתונים שאף ביום חול אין לקוראם. יש להבחין בין החלקים השונים שבעיתון כדלהלן¹:

¹ מבואר בגמרא (שבת קטז ע"ב, קמט ע"א) שאסור לקרוא שטרי הדיוטות בשבת. ופירש רש"י (שבת קטז ע"ב ד"ה שטר הדיוטות) ששטרי הדיוטות הם "כגון של חשבונות, או איגרות השלוחות למצא חפץ". ובמקום אחר (שבת קמט ע"א ד"ה כל הני) פירש "שטרי הדיוטות של מקח וממכר". והתוספות (שבת קטז ע"ב ד"ה וכ"ש בשטרי הדיוטות) תמחו שמנהג העולם הוא לקרוא אגרות בשבת, ולכן כתבו שהעיקר כפירושו השני של רש"י שמדובר בשטרי מקח וממכר או בשטרי חובות וכיוצא בהן. אמנם מהרמב"ם בפירוש המשנה (שבת כג, ב) משמע כפירושו הראשון של רש"י שמדובר באגרות. ונראה שמחלוקת זו תלויה בשאלה מה הטעם שאסור לקרוא שטרי הדיוטות. הרמב"ם (שבת כג, יט) כותב: "אסור לקרות בשטרי הדיוטות בשבת שלא יהא כדרך חול ויבא למחוק". טעם זה אינו מוגבל דווקא לשטרות הקשורים במשא ומתן, אלא לכל סוג של התכתבות בין בני אדם. וכן נראה מדברי הר"ן (חידושי הר"ן שבת קמט ע"א): "שמא יקרא בשטרי הדיוטות – פירוש דאסור לקרות בשטרי הדיוטות לפי שאין בהם תועלת וצורך יום טוב ואינם ראויים לטלטל. אי נמי אסור שמא יכתוב תשובה לשואל ממנו דבר". טעמו השני לפחות שייך גם באגרות שאינם של משא ומתן. לעומת זאת, הרא"ש (שבת כג, א) כותב: "ושטרי הדיוטות דאסור למיקרי בהו פ"י היינו שטרי מקח וממכר ושטרי חובות ומשכונות משום ממצוא חפץ ודבר דבר". לפי זה האיסור הוא דווקא בשטרות של משא ומתן.

אולם, חז"ל לא אסרו רק קריאה בשטרי הדיוטות, אלא אסרו אף קריאת דברים נוספים גזירה שמא יקרא שטרי הדיוטות. אסור למנות את האורחים והפרפראות מן הכתב גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות, וכן אסור לקרוא כתב המהלך תחת הצורה ותחת הדיוקנאות (שבת קמט ע"א), ולדעה אחת בגמרא אסור אפילו לקרוא כתבי הקודש כדי שלא יבואו לקרוא שטרי הדיוטות (שבת קטז ע"ב).

נחלקו הראשונים בדבר היקף האיסור. הרמב"ם בפירוש המשנה (שבת כג, ב) כותב: "שכל זולת ספרי הנבואה ופירושיהם אסור לקרות לא בשבת ולא ביום טוב, ואפילו היה בו דברי חכמה ומדע" (וצ"ע אם כך דעתו גם בהלכות – ראה שבת כג, יט). וכן נראה מדברי הרא"ש (שבת כג, א) שאסור לקרוא כל אגרות רשות, והביא שרבינו יונה הוכיח זאת מכך שנחלקו בגמרא (שבת קטז ע"ב) האם גזרו אפילו על קריאת כתבי הקודש, ומשמע שלא נחלקו אלא על כתבי הקודש, אך כל אגרות רשות אסור לקרוא. וכן דייק הבית יוסף (אורח חיים שז אות יז) מדברי בעל המאור (שבת מג ע"א) שמותר לקרוא רק כתבי הקודש או ספרים שיש בהם סדר קדושה.

לעומת זאת, לפי התוספות, יש דברים שנאסרו בקריאה ויש דברים שלא. הזכרנו שהגמרא אוסרת לקרוא כתב המהלך תחת הצורה ותחת הדיוקנאות, ופירש רש"י (שבת קמט ע"א): "כתב המהלך תחת הצורה ותחת הדיוקנאות - כגון בני אדם המציינים בכותל חיות משונות, או דיוקנות של בני אדם של מעשים, כגון מלחמת דוד וגלית, וכותבין תחתיה זו צורת חיה פלונית, זו דיוקנית פלוני ופלונית. אסור לקרות בשבת - שמא יקרא בשטרי הדיוטות". ועל פי זה כתבו התוספות (שבת קטז ע"ב ד"ה וכ"ש בשטרי הדיוטות): "אותן מלחמות הכתובין בלע"ז נראה לרבינו יהודה דאסור לעיין בהן דלא גרע מהא דתניא בפ' שואל (לקמן קמט ע"א) כתב שתחת הצורה והדיוקנאות אסור לקרות בהן בשבת". ומאידך כתבו שאגרות מותר לקרוא: "אבל איגרות שרי דפעמים שיש בהן פקוח נפש ואפילו יודע שאין בו פקוח נפש מתיר ר"ת דלא הוי שטרי הדיוטות כיון שאין צריך למה שכתוב בה

לפי שיועד מה שבאגרות ואם אינו יודע שמא יש בו צורך גדול או פקוח נפש ושרי". ומשמע מלשון התוספות שאפילו יודע מה כתוב באגרת מותר לקוראה. אמנם הטור הביא ההיתר באגרות דווקא באופן שאינו מה כתוב באגרת (טור אורח חיים שז): "מצאתי כתוב מה שרגילין עתה שקורין בכתבים שהביאום בשבת לפי שאין יודעין למה הביאום ושמא יש בהן צורך הגוף ולא דמי לשטרי הדיוטות שאין בהן צורך הגוף כלל ואין נ"ל הטעם מספיק". וכן משמע מלשון רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה נתיב יב חלק ז): "ונראה דדוקא אגרות שלומים שיש ימים רבים שנשתלחו לו [אסור לקרוא] אבל מי ששולח אגרת בשבת נראה דמותר לקרותה דשמא יש בה דבר שצריך ולא מיקרי שטרי הדיוטות ויותר הן מרשות וכן ראיתי לרבותי נוהגין". וכן הרשב"א (שו"ת הרשב"א ז, רפח) התיר לקרוא ספרי חכמה, והביא שכן פסק גם הרמב"ן, משום שאינם דומים לשטרי הדיוטות.

הדרכי משה (דרכי משה הקצר שז, ח) דקדק מלשון התוספות שכתבו "אותן מלחמות הכתובין בלע"ז" שאם הם כתובים בלשון הקודש אז מותר לקוראם "דהלשון בעצמו יש בו קדושה ולומד ממנו דברי תורה". אמנם הב"ח (שז, ה) חלק שוודאי אף אם יתרגמו אותם ספרי מלחמות ללשון הקודש יהיה אסור לקוראם (שהרי התוספות סיימו שאף בחול אין לקוראם משום מושב לצים ובוודאי לעניין זה אין חילוק באיזו שפה הם כתובים), ולא נתכוונו התוספות אלא להורות לאיזה ספרי מלחמות כוונתם, ולהוציא "ספר יוסיפון וספר דברי הימים של רבי יוסף הכהן וכיוצא בהן דיש ללמוד מספריהם כמה דברי מוסר ויראת שמים אפילו העתיקם ללשון לעז מותר לקרות בהן". נמצא שלפי הב"ח אין חילוק באיזו שפה כתובים הספרים, אלא רק ספרים שניתן ללמוד מהם מוסר ויראת שמים מותר לקרוא בשבת.

עוד נחלקו הראשונים, האם האיסור הוא דווקא לקרוא בפה, או אפילו קריאה בעיניים בלבד אסורה. הראב"ה (תשמד) כתב בשם רבינו שמואל לחלק בין קריאה בפה לראיה בעלמא, ואף במדכי כתב להקל (שבת רמז רנד): "ונראה דעיון כתב בדרך העברה מותר ואין אסור אלא היכא דאיכא למיגזר למוחק". ומשמע מלשוננו שלא התיר כל ראייה אלא רק דרך העברה שאז אין לחשוש שיבוא לידי מחיקה. ובשבולי הלקט הביא את ההיתר בסגנון אחר (שבולי הלקט ענין שבת סימן קכב): "ויש מתיר הרהור בלא קריאה דהא דאמרינן דאסור לקרות משום דכתב ממצא חפצך ודבר דבר דבור אסור הרהור מותר הלכך שפיר דמי לעיוני באגרות ואינו נראה. וכן כתב ר' בנימין אחי נר"ו דאפי' הרהור בלא קריאה אסור לפי שאי אפשר שלא ישא ויתן בדברי ענייני האגרת". ונראה שהדבר תלוי בטעם האיסור, שאם הוא שמא יבוא למחוק, אף אם לא קורא בפה יש לחשוש, ואין להקל אלא בהעברה בעלמא, אך אם האיסור הוא משום ודבר דבר, יש להקל כל שאינו מוציא בשפתיו (על פי המבואר בשבת קיג ע"ב: "דבור אסור, הרהור מותר").

אמנם שיבולי הלקט דחה היתר זה משום שוודאי יבוא גם להוציא בשפתיו. וכן כתב הרא"ש (שבת כג, א) שאף לעיין בלא לקרוא בפה אסור. ומשמע שאף שלשיתו האיסור הוא משום "ודבר דבר", מכל מקום קריאה אסורה ולא התירו אלא הרהור. וכן כתב היעב"ץ שו"ת (שאלת יעבץ חלק א סימן קסב): "אף על גב דהרהור בעסקיו מותר היינו במחשבה גרידא, אבל לא מתוך הכתב". והגר"ז ביאר יותר (שולחן ערוך הרב שז, כא): "ואפילו לעיין בהם בלא קריאה אסור ולא אמרו שדבור אסור הרהור מותר אלא כשאין הדבר ניכר שמהרהר בחפצים האסורים אבל כאן שניכר לכל שמהרהר בחפצים האסורים הכתובים בשטר הרי זה בכלל איסור ממצוא חפצך". וראה עוד ערוך השולחן (שז, ג) שפירש שטעמו של הרמב"ם שכתב שהאיסור הוא שמא יבוא למחוק משום שלפי הטעם של "ודבר דבר" אין לאסור קריאה בלא דיבור, אך למחיקה יש לחשוש אפילו בקריאה בעיניים בלבד. ופסקי השולחן ערוך בעניין זה בסימן שז הם כדלהלן:

בסעיף יג אסר קריאה בשטרי הדיוטות, ובכלל זה שטרי חובות וחשבונות ואגרות של שלום. ואסר המחבר אפילו לעיין בהם בלא קריאה בפה.

אך בסעיף יד התיר לעיין (ולא לקרוא בפה) באגרת השלוחה לו אם אינו יודע מה כתוב בה, וזאת בצירוף הראשונים שהקלו בקריאת אגרת אם אינו יודע מה כתוב בה והראשונים שהתירו עיון בלא קריאה בפה.

ובסעיף טו אסר קריאת כתב שנמצא תחת צורה. ובמגן אברהם (שא, ד) כתב שאם יש לו עונג בקריאת הכיתוב מותר לקרוא משום עונג שבת, אך הגר"ז (שולחן ערוך הרב קונטרס אחרון ש, ב) והחמד משה (שא, ב) ועוד תמהו שאם חז"ל גזרו על כך מניין לנו להקל משום עונג שבת (ובפרט הגר"ז האריך לחלוק וכתב על חידושו של המגן אברהם "וח"ו ישתקע הדבר"), וכן המשנה ברורה (שא, שער הציון אות ז) דחה את דברי המגן אברהם.

ובסעיף יז אסר קריאת מליצות ומשלים של חולין וספרי מלחמות, והרמ"א התיר לקוראם אם הם כתובים בלשון הקודש. והמשנה ברורה (ס"ק סד) הביא הרבה אחרונים שהסכימו עם הב"ח שאין להקל אף אם כתובים בלשון הקודש, אך מאידך כתב (ס"ק נח) שספרים כמו יוסיפון שניתן ללמוד מהם מוסר ויראת שמים מותר לקוראם אף בלשון לעז.

ובסעיף יז כתב שאסור לקרוא אפילו ספרי חכמות, ורק דברי תורה מותר ללמוד, אך הביא שיש מי שמתיר ספרי חכמות. וכתב המשנה ברורה (ס"ק סה) שנוהגים להקל בזה.

ועתה נדון בקריאת עיתונים בשבת. כתבי עת העוסקים במדע או בחכמות אחרות, הרי הם בכלל ספרי חכמה שנתבאר שנוהגים להקל לקוראם. מאידך, ידיעות כלכליות וכן פרסומות הנוגעים לעסקי של האדם הרי הם בכלל שטרי הדיוטות לאוסרים משום "ודבר דבר", שאסור לקרוא דברים הנוגעים לעסקי של אדם. ואף לסוברים שהאיסור בשטרי הדיוטות הוא שמא יבוא למחוק, ונראה שזה לא שייך בידיעות כלכליות ובפרסומות בעיתון, מכל מקום עדיין נראה שאסור וכמו הדברים שאסרו חז"ל שמא יבוא לקרוא שטרי הדיוטות. ולגבי שאר ידיעות הנמצאים בעיתון על דברים שאירעו, נראה שהם בכלל ספרי מלחמות שאסור לקוראם, וברוב העיתונים מצויים תמונות עם כיתוב מתחתיהם שזה ממש כתב המהלך תחת הצורה שאסרו חז"ל גזירה שמא יבוא לקרוא בשטרי הדיוטות. וכבר תמה הבאר היטב (שז, יט) על כך שראה שקוראים עיתונים בשבת: "ובעוונותינו הרבים אפילו היראים קוראים הקירנ"ט [עיתון] ואין איש שם על לב".

אמנם, מצאנו כמה פוסקים שכתבו צדדים להקל בקריאת עיתונים. בשו"ת שאילת יעבץ (חלק א סימן קסב) כתב בתחילת דבריו להתיר קריאה בעיתונים משום שיש בכך צורך לידע מה אירע, וכמו קריאת אגרות, ואפילו אם אין בכך צורך יש בכך עונג שבת לרגילים לקוראם, ואינם בכלל ספרי מלחמות שאסר השר"ע שהם דברים שכבר עברו. ומה שכתב להקל משום עונג שבת זה כדברי המגן אברהם שהובא לעיל, וכבר הזכרנו שרבו החולקים על כך (אמנם היעבץ כתב כן בשם תרומת הדשן שיש סא, אך המעיין שם בתרומת הדשן שלא התיר אלא לדבר על סיפורי מלחמות למי שמתענג בכך, אך לא התיר קריאה). אמנם במסקנתו אסר היעבץ לקרוא עיתונים, משום שיש בעיתונים גם ידיעות על סחורות וענייני משא ומתן האסורים בקריאה, ואם יקרא בעיתון יבוא גם לקוראם. ונראה שאין זו גזירה שחידש היעבץ מדעתו, אלא מכיוון שמצאנו שחז"ל אסרו לקרוא דברים שונים שמא יבוא לקרוא שטרי הדיוטות, קל וחומר שיש לאסור היכן שבדבר עצמו יש חלקים שהם בגדר שטרי הדיוטות.

ובשו"ת שבות יעקב (ג, כג) כתב טעם אחר להקל בקריאת עיתונים: "ועל"ד קריאת הנייא צייטונג בשבת אפשר לומר שסוברין דהא דפסק דאסור לקרות בספרי מלחמות היינו מלחמות היינו הקודמין הישנים שאין בהם צורך לקרות בהם עכשיו אבל בתוך כתב התחדשות שנדפסו מקראות של זמנ"י הללו שיש בהם כמה צורכי בני אדם לידע באיזה מדינה שהוא מלחמה או שאר מקראות רעות ח"ו ואולי אפשר להציל איזה דבר ע"י איזה פעולה וכיוצא בזה נ"ל דליכא בזה אסור קריאה משום שטרי הדיוטות". ונראה

אסור לקרוא פרסומות וכתבות הנוגעות לעסקיו של האדם בשבת.²
 חלק מיתר הכתבות בעיתון אסורות בקריאה משום גזירת חז"ל שלא יבואו לקרוא שטרי הדיוטות.³
 כתבות העוסקות בדיונים מעמיקים בשאלות חברתיות ובנושאים העומדים על הפרק אין לאסור קריאתם,⁴ ובלבד שיעשה כל מאמץ לא לקרוא את הפרסומות המסחריות. מי שאינו יכול להימנע מקריאת הפרסומות מן הראוי שיחמיר ולא יקרא כלל.⁵
 כתבי עת העוסקים בנושאים מדעיים או חכמות אחרות מותר לקרוא בשבת,⁶ אולם אם הם מכילים פרסומות הנוגעים לעסקיו של אדם, כנ"ל אם אינו יכול להימנע מקריאת הפרסומות, מן הראוי להימנע מלקרואם.
 כמו כן, עלונים של דברי תורה המכילים פרסומות הנוגעים לעסקיו של אדם, אם אינו יכול להימנע מקריאת הפרסומות, מן הראוי להימנע מלקרואם בשבת. יש לציין שעלונים אלו שהם בחלקם הגדול עלוני פרסום מסחריים, אין מקומם בבתי הכנסת אף בימי חול.⁷

❖ האם קריאה משותפת פותרת את החשש שמא ימחק? חזרה לסוגיית מחלוקת אביי רב ביבי

בהרחבה הראשונה לעיל עסקנו בהרחבה בסוגיית הגמרא שניתחה את מחלוקת אביי ורב ביבי. תוך כדי הסוגיה, הגמרא הציעה שהנפקא מינה בין אביי ורב ביבי היא במצב בו הכתב כתוב בגובה הכותל, ולפיכך אינו נגיש למחיקה. הרשב"א כתב שבאותה מידה הגמרא הייתה יכולה להציע נפקא מינה אחרת – חידושי הרשב"א מסכת שבת דף קמט עמוד א נפקא מינה היכא דקרי אחרוני בהדיה, דליכא משום שמא ימחק דכל חד וחד מדכר לחבריה ברם לריטב"א תלמידו היה פחות ברור שזו אותה הנפקא מינה – חידושי הריטב"א מסכת שבת דף קמט עמוד א ק"ל אמאי לא אמרינן דאיכא בינייהו לקרא שנים ביחד, דלמאן דאמר שמא יקרא בשטרי הדיוטות אסור, למאן דאמר שמא ימחק מותר דהא מדכרי אהדדי, וכדאמרינן (לעיל י"ב ב') גבי קריאה לאור הנר דהא בסמוך מדמי להו אהדדי, וי"ל דחדא מתרי פירוקי נקטינן ונקטינן ההוא דאשמעינן חידושי טפי, עוד יש לומר דהכא כיון שהוא לדבר הרשות גזרו אפילו בשנים דילמא לא מדכרי אהדדי בתחילה הריטב"א כותב כדברי רבו הרשב"א. הגמרא כתבה שנפקא מינה לכתב הכתוב בגובה הכותל, ובאותה מידה הייתה יכולה להעמיד בשניים שקוראים יחד. אך באפשרות השנייה הריטב"א מציע שיש הבדל בין מה שכתוב במקום שאינו נגיש כלל, לעומת מצב בו המחיקה נגישה, אך פחות סביר שימחק מכיוון שאחרים יושבים עמו. אמנם הגמרא בפרק ראשון מתירה

שכוננתו לדמות עיתונים לאגרות שכמה ראשונים הקלו אם טרם קראם משום שאולי יש בהם צורך, ואף המחבר התיר לעיין בהם בלא קריאה בפה.

אולם צריך עיון אם היתר זה שייך בעיתונים בימינו, שכבר יודע את כל החדשות הדחופות באמצעות כלי תקשורת אחרים. וכן כתב בש"ת באר משה (ו, סו): "וגם לשובות יעקב בזמנינו אסור לקרוא הציטונגן, דכל טעמו של השבות יעקב אינו אל כי אם שעל ידי הציטונגן יתודע לו איזה חדשות ממלחמה ויכול להציל עצמו בעוד מועד, או על ידי מקרה רע אחר באיזה מקומן יהיה ביכלתו להציל מסכנה וכיוצא בזה, וטעמו להתיר משום פקוח נפש בשעת מלחמה, וטעמים אלו אינם שייכים כלל בזמנינו ועוד כי כל הנדפס בעיתון כבר נשמע בין הבריות על ידי כלי חדשות שנתחדשו, וכל הקריאה בעיתון לידע הדבר שכבר נשמע בקיצור ולקרותו באריכות ושאר עניינים שיחות חולין בעלמא ואם כן גם להשבות יעקב אין שום היתר בדבר". ומטעם זה אסור באגרות משה (חלק ה סימן כא אות ה) אסור אף קריאת אגרות בימינו מטעם זה, שאילו היה צורך הגוף היו מודיעים על ידי טלפון.

והנה מסקנת המשנה ברורה (שז, סג) לאסור קריאת עיתונים בשבת משום שיש בהם ידיעות מענייני משא ומתן כטעמו של היעבץ (וראה שער הציון אות עא שציין לאחרונים נוספים שאסרו) וכן נראה מדברי ערוך השולחן (שז, ט, שדן רק במה בעיתונים מותר לקרוא בחול, ומשמע שפשוט שבשבת אסור לקרואם). ולכאורה לפי דברי הרמ"א שהובאו לעיל יהיה מותר לקרוא עיתון הכתוב בלשון הקודש, אולם רבו החולקים עליו כפי שנתבאר. ועוד, טעמו של הרמ"א עצמו הוא שעל ידי כך לומד לשון הקודש, ונראה שטעם זה אינו שייך במקום שכולם מדברים לשון הקודש, שקריאת העיתון אינה מועילה ללימוד השפה. ואף הטעמים שנכתבו בפוסקים להקל בקריאת עיתונים נראה שאינם שייכים בעיתונים בימינו, ובפרט שהעיתונים מלאים בידיעות ופרסומות הנוגעים לעסקיו של האדם, וכמעט שלא ניתן להימנע מלקרואם.

² ראה הערה 1 שלפי חלק מן הראשונים הם בכלל שטרי הדיוטות האסורים בקריאה בשבת, ולפי ראשונים אחרים הם בכלל מה שחז"ל גזרו לא לקרוא שמא יבוא לקרוא שטרי הדיוטות.

³ ראה הערה 1 שהידיעות על דברים שכבר קרו ואין בידיעתם צורך הגוף בשבת עצמה הם בכלל הדברים שאסרו חז"ל לקרוא גזירה שמא יקרא שטרי הדיוטות.

⁴ וכפי שנתבאר שדברים שיש בהם תועלת כמו ספר יוסיפון שניתן ללמוד ממנו מוסר ויראת שמים או ספרי חכמות מותר לקראם בשבת.

⁵ כפי שכתב בשאלת יעבץ לגבי עיתונים וכפי שנתבאר בהערה 1, ובפרט שבדרך שהפרסומות מופיעות, בצורה בולטת ומושכת את העין, כמעט שלא ניתן להימנע מלקראם.

⁶ ראה בהערה 1 שנוהגים להקל לקרוא ספרי חכמות בשבת.

⁷ ויש לתמוה על מפיצי העלונים המכשילים את הרבים, וממלאים את בתי הכנסת בדברי חול ופרסומות באמתלא של דברי תורה.

קריאה בתורה יחד מכיוון שהאחד יזכיר לשני לא להטות את הנר, אך זה הותר במיוחד לצורך קריאה בתורה, לא קריאת רשימת שמות.

יש לציין שבהקשר של סוגייתנו אין נפקא מינה בין הדברים. אנו עוסקים בקריאה בהקשר של מצוות, ולכן יש להתיר את הקריאה הזאת כאשר אנשים נמצאים יחד, מכיוון שהאחד יזכיר לרעהו לא למחוק, שגם לפי דברי הריטב"א הותר לסמוך על כך בהקשר של מצוות.